

**TSHITATAMENNDE TSHA
MBEKANYAMAITELE YA
MUGAGANYAGWAMA TSHA VHUKATI HA
ŃWAHA TSHA 2022**

Enoch Godongwana

Tshipitshi tsha

Minisiṭa wa zwa

Gwama

26 Tshimedzi 2022

Mulangadzulo a Tthonifheaho;

Muhulisei Phuresidennde Vho Cyril Ramaphosa;

Muhulisei, Mufarisaphuresidennde Vho David Mabuza; Vhashumisani kha
khabinethe;

Mirado ya Khorotshitumbe ya zwa Gwama; Vhatthomphei vhothe;

Mulangl Muhulu wa Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe;

Khomishinari wa Tshumelo ya Muthelo ya Afrika Tshipembe; Maafrika Tshipembe:

Ndi pfa ndo hulisea u vha netshedza manwalo a tevhelaho:

- Mulayotibe wa Khwiniso ya Mbuelo wa 2022;
- Mulayotibe wa Ndinganyiselo ya Kukovhekanyele wa 2022;
- Mulayotibe wa Kukovhekanyele wo Khetheaho;
- Mulayotibe wa Phimo na Masheleni na Khwiniso ya Milayo ya Mbuelo wa 2022;
- Mulayotibe wa Khwiniso ya Mulayo wa Muthelo wa 2022;
- Mulayotibe wa Khwiniso ya Mulayo wa Ndaulo ya Muthelo wa 2022;
- Mutheo wa Masheleni a Shango wo Sedzuluswaho;
- Nyanganyelo ya Ndinganyiselo ya Kushumisele kwa Masheleni a Lushaka ya 2022; na
- Tshitatamennde tsha Mbekanyamaitale ya Mugaganyagwama wa Vhukati ha Nwaha tsha 2022.

MVULATSWINGA

Mulangadzulo, tshipikwa tsha maga a kushumele tsha muvhuso uyu ndi u fhungudza vhushai, u sa lingana na u shayeya ha mishumo, u itela u swikelela vhutshilo havhuḁi kha vhoṱhe.

Ho vha Phuresidennde wa kale Vho Nelson Mandela vhe vha ri humbudza uri; “*Dimokirasi i ḁo vha na zwithu zwiṱuku, nahone a i nga tshili tshifhinga tshilapfu arali ri sa koni u tandulula thaidzo dza ikonomi na matshilisano kha u ṱanḁavhudza na u alusa ikonomi.*”

Ikonomi ya Afrika Tshipembe yo dzulelela u sa shuma zwavhuḁi lwa miṱwaha minzhi.

Zwithithisi zwa tshifhinga tshilapfu zwa mupo zwo vhalaho zwi khou bvela

phanḁa na u thivhela nyaluwo. Izwi zwi katela:

- nḁisedzo ya muḁagasi i thengathengaho,
- vhuendedzi vhu ḁuraho vhu sa fushi kha vhuimangalavha na ha zwiporo,
- vhutshinyi na vhuḁa,
- muvhuso u shayaho vhukoni, na
- u ḁalesa mimaragani na zwithithisi zwa u dzhena zwine zwa tsikeledza u bvelela na nyaluwo ya mabindu maṱuku.

Khaedu idzi dzi tsikeledza u ḁidina hashu kha u sika mishumo, zwine zwa livhisa kha tshivhalo tsha nṱha tsha vhushayi khathihi na u sa lingana.

Khaedu dzashu dza mupo dzo ṅaniṱwa nga khaedzu ntswa, zwi tshi katela u tsela fhasi ha ikonomi ya ṱifhasi, mitengo ya fulufulu na zwiṱiwa i re nṱha; na tshinyalelo yo vhangwaho nga zwiwo zwa mupo u fana na miḁalo yo bvelelaho zwenezwino.

Tshitatamennde tsha Mbekanyamaitete tsha Mugaganyagwama wa Vhukati ha nṱwaha tsha 2022 tsho livhiswa kha u tandulula ṱhoḁea dza vhathu vha Afrika Tshipembe na u kona u

swikelela vhudziki na lupfumo tshifhinga tshi ḁaho.

Tshi konisa u **ndinganyiselo** ya kushumisele kwa masheleni u itela u bvela phanḁa na u fhaṱulula matshilo khathihi na themamveledziso zwi tshi tevhela tshinyalelo yo vhangwaho nga miḁalo mathomoni a nṱwaha.

Zwa masheleni a shango na u fhaṱulula tshiimo tsha masheleni a shango u itela u khwaṱhisa na

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
u fhaṭa tshiiimo tsha msheleni *Vashango, waho tsima 2022* ya ikonomi i sa tou vha yavhuḁi.

Zwi engedza ndeme ya tshumelo dza muvhuso u fana na Pfunzo na Mutakalo.

Zwi dovha zwa vhea phanda tsireledzo na vhutsireledzi ha vhatu vha hashu na u bindudza kha nyaluwo tshifhinga tshi daho nga u engedza ndambedzo ya masheleni u itela themamveledziso ya ndeme.

MBONALO YA IKONOMI

Mulangadzulo, kha vha ri zwino ndi lavhelese kha mbonalo ya ikonomi.

Khombo nnzhi dzo sumbedzwaho kha Tshipitshi tsha Mugaganyagwama wa Luhuhu 2022 dzo bvelela.

Kha jifhasi, izwi zwi katela, u gonya ha iniflesheni, u khwaṭhisa milayo ya u hadzimisa masheleni na u kwamea nga COVID-19 hune ha kha di bvela phanda, na u katela maga o khwaṭhaho a u valwa ha shango kha la China na u kwama hazwo ṭhoxea dza jifhasi na ndunzhendunzhe dza ndisedzo. Izwi zwo naniswa nga u taha ha khudano vhukati ha Russia na Ukraine.

Zwenezwo, ndavhelelo ya nyaluwo ya jifhasi nga IMF kha nwaha wa 2022 yo tsitselwa fhasi, u bva kha 4.4 phesenthe u ya kha 3.2 phesenthe, na nyanganyelo ya 2023 u bva kha 3.8 phesenthe u ya kha 2.7 phesenthe.

Izwi zwi amba uri nyimele ya jifhasi i do vha i fhasi kha u tikedza nyaluwo yashu u fhira zwe ra lavhelela zwone nga tshifhinga tsha mugaganyagwama.

Mbonalo i dovha ya katela khombo nnzhi, dzine dza khou vhonala dzi tshi do dovha dza lengisa nyaluwo ya jifhasi na u gonya ha iniflesheni arali nndwa ya Russia na Ukraine ya bvelaphanda.

Hu dovha ha vha na khonadzeo ya phimo ya fulufulu kha la Europe zwine zwa do kwama mitengo na zwibveledzwa zwa fulufulu kha jifhasi.

U dovha u tsela fhasi ha nyaluwo ya ikonomi ya China zwi nga lengisa ṭhoxea na u engedza mutsiko kha ndunzhendunzhe ya ndisedzo dza jifhasi, ngeno u khwaṭhisa tshanda kha mbekanyamaitete dza zwa masheleni zwi tshi nga lengisa mvelelo dza jifhasi na u ya phanda.

Izwi ndi khombo khulu kha nyimele ya jifhasi.

Kha nyimele iyi, ikonomi ṭhukhu ine ya tendela vhubindudzi ha maṱwe mashango i ngaho yashu i ṭoda tsireledzo dza masheleni a shango dzo khwaṭhaho nahone dza vhuronwane u itela u tsimela mulilo.

Fhano hayani, mvelaphanda khulwane ya mbuedzedzo ya ikonomi mathomoni a 2022 yo thithiswa nga midalo kha zwipiḁa zwo fhambanaho zwa shango, nga maanda KwaZulu-Natal na Eastern Cape; migwalabo ya vhashumi kha sekithara dza ndeme, na u khauwa ha mudagasi ho

Tsh

phaḁalalaho na shango. *Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

Zwa zwino ri khu lavhelela nyaluwo i vhonealaho ya GDP nga 1.9 phesenthe nga 2022, zwi tshi vhambedzwa na nyanganyelo ya 2.1 phesenthe nga Luhuhi.

Kha miḁwaha miraru (3), ikonomi i khou lavhelelwa u aluwa nga tshilinganyo tsha 1.6 phesenthe.

Tshiimo itshi tsha nyaluwo tshi khou ongolowa kha u tikedza zwipikwa zwashu zwa nyaluwo. Zwi tshi tevhedza izwo, ri tea u dzhia maga a u vhea ikonomi yashu kha nqila khulwane ya nyaluwo.

U alusa ikonomi yo tanganelanaho

Madzhenele ashu kha nyaluwo o disendeka nga mutheo wa ikonomi khulwane yo khwaṭhaho na u vha khagala nga u thoma u shumisa tshanduko dza zwiimiswa u itela u khwinisa u muṭaṭisano, mbekanyamaitete dza ndowetshumo u itela u tikedza zwa u bveledza khathihi na maga a u khwaṭhisa vhukoni ha muvhuso.

Zwipiḁa zwa ndeme zwa mutheo wa ikonomi khulwane yashu zwo dzika na phimo ya thengiselano i dzulelaho u shanduka, iniflesheni i re fhasi yo dzikaho, khathihi na mbekanyamaitete dza masheleni a shango dzi bvelaho phanḁa.

U bva tshe ha itwa Mugaganyagwama nga Luhuhi, ro engedza u thoma u shumiswa ha tshanduko ya zwiimiswa u itela u tandulula vhukonḁi ha nyaluwo ya ikonomi na u tikedza vhubindudzi na u sikwa ha mishumo.

Mulangadzulo, u bvela phanḁa ha u shumisa muḁagasi nga u sielisana zwi vhangha tshinyalelo khulwane kha ikonomi yashu. Zwenezwo ri khou ḁikumedzela kha tshanduko ya sekithara ya muḁagasi.

Tshanduko dza mbekanyamaitete na ndaulo dzo fhambanaho dzo livhiswaho kha u sika maraga wa fulufulu u re na muṭaṭisano, na dzone dzi nḁilani.

Izwi zwi katela u bviswa ha mikano ya laisentsi dzi baḁekanywaho na thandela dza u bveledza, hune ho no vha na nyaluwo ya thandela dza 100, dzine dza sumbedza dzi swikaho 9000 MW dza u bveledza.

Mulayotibe wa Khwiniso ya Ndaulo dza Muḁagasi wo khunyeledzwa. U itela u konisa u thomiwa ha vhabveledzi vha u tshimbidza muḁagasi vho ḁiimisaho, vhane vha ḁo shandukisa sekithara ya zwa muḁagasi.

U fhungudza u ḁiimisa ha la Afrika Tshipembe nga tshiimiswa tshithihi fhedzi na u vulelela u vhubindudzi vhuswa kha u bveledza muḁagasi zwi ḁo livhisa kha tsireledzo khulwane ya fulufulu ya tshifhinga tshilapfu.

Mulangadzulo, hu na tshiwo kha sekithara yashu ya zwa vhuendedzi ha dzithundu.

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa

U sa shuma zwavhuḁi ha vhuimangalavha na zwiporo zwi khou vhangā tshinyalelo kha ikonomi nga dzibijioni na u dovha hafhu zwa dzhia maanda ashu a u ita uri hu vhe na nyaluwo.

Ri khou livhuwa uri mugwalabo wa Transnet wo fhela nahone ri khou shuma na vhurangaphanda ha Transnet na vhaledzani vhothe nga u tsvhanya u itela u tandulula khaedu kha sekithara.

Hu khou dzhiiwa maga o fhambanaho u itela u disa mutatisano muhulwane na u leludza kushumele kwa vhuimangalavha na zwiporo.

Buthano la Lushaka lo phasisa Mulayotibe wa Ndaulo ya Ikonomi wa zwa Vhuendi.

U do thola mulanguli wa zwa vhuendi o diimisaho u itela u tuuwedza mutatisano muhulwane na u konisa tswikelelo ya vhumani vhu langulwaho.

Zwiwe hafhu, khumbelo ya makumedzwa yo tshiswa uri vha we vhatu vha kone u dzhenelela kha vhumani ha u endedza dzithundu na vhedzani na sekithara ya phuraivethe kha Durban Pier 2 na theminala dza dzikhontheina dza Ngqura.

Kha vhudavhudzani ha tshingo, u rengiswa nga okusheni ha tshikhala tsha broadband

tshihulwane zwo no khunyeledzwa. Liga li tevhelaho ndi la u pfulutshela kha didzhithala u itela

uri zwirathisi izwi zwi thome u shuma.

Minisiya wa zwa Vhudavhidzani na Thekhinolodzhi dza Didzhithala hu si kale vha do sumbedzisa datumu ntswa ya u tsimiwa ha analogo.

Kha sekithara ya zwa maqi, ro fhedza u nsetshedza laisetsi dza tshumiso ya maqi dze dza vha dzo salela murahu.

Maitela a u thoma mafhungo a ndaulo ya maqi nga kha Mulayotibe wa Zhendedzi la Themamveledziso ya Zwiko zwa Maqi zwa Lushaka na zwone zwi khou tshimbila.

Zhendedzi li do konisa ndaulo yo leluwaho ya Themamveledziso ya maqi manzhi na u konisa u tshimbidzwa ha vhubindudzi ha sekithara ya phuraivethe.

Tsedzuluso ya zwa mushumo nga kha sisiteme ya visa yo khunyeledzwa nahone hu na themendelo dza u kunga vhukoni na vhubindudzi.

Vhatomphei, tshanduko idzi a dzo ngo fhelela fhedzi kha adzhenda yashu ya tshanduko.

Zwinzhi zwi tea u itwa nahone zwi nga itwa u itela u tumbula kushandukele kwa ikonomi yashu. Tsha ndeme kha izwi ndi thodea ya muvhuso u re na vhukoni, une wa vha na mvelaphanda.

U khwaṭhisa vhukoni ha muvhuso

Mulangadzulo, muvhuso wo khwaṭhaho u re na vhukoni ndi thodea ya ndeme kha nyaluwo.

Muvhuso u na vhudifhinduleli ha u sika na u khwaṭhisa mupo wa nyaluwo na vhubindudzi, u nsetshedza tshumelo dza ndeme, na u tuuwedza tshumiso ya mulayo.

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa

U itela uri izwi zwi konadzee, ~~vhukhulisa uveha tshandzisa~~ thodea dza tshitshavha, u vhea phanda na u lungekanya na u konanya maga a mvelaphanda nga kha zwiimiswa zwine zwa vha na vhuḍifhinduleli khathihi na u vha na vhukoni ha u shuma mishumo iyo.

U vhulunga kha themamveledziso u itela nyaluwo

U shumisa masheleni o vhulungwaho ndi tshipiḁa tsha ndeme tsha nyaluwo yo khwaḁhaho na yo ṁanganelanaho. Zwi tikedza mbuedzedzo ya ikononi, u alusa khonadzeo kha ikononi na u sika mishumo.

Ro vhona ṁhanganyelogeṁe ya mbuelo ya masheleni yo tiwaho i tshi hwetekana nga phimotshikati ya 4.4% nga ṁwaha vhukati ha 2016 na 2020; u bva kha kha gumofulu ya R796 bilioni nga 2015.

U tsela fhasi ho phaḁalala. U bindudza nga sekithara ya phuraivethe, zwine zwa vhumba tshipiḁa tsha tshararu tsha ṁhanganyelogeṁe yo tiwaho ya masheleni o vhulungawo, khathihi na sekithara ya muvhuso, zwo tsela fhasi zwoṁhe.

Ri khou ṁoga u lulamisa maitele aya nga lwa na zwithithisi izwi zwa u bindudza.

Kha sekithara ya phuraivethe, mbekanyamaitele dzi kanakanisaho, zwithithisi zwa u ita zwa vhubindudzi khathihi na tshinyalelo khulwane kha zwa vhubindudzi zwo dzulela u sumbedzwa sa zwone zwithithisi zwihulwane zwa vhubindudzi.

Mutheo washu wa ikononi khulwane yo dzikaho nahone une wa vha khagala, mvelephanḁa na tshanduko ya tshiimiswa, na thikhedzo kha zwiṁṁuwedzi zwa nyaluwo zwi ḁo thusa vhukuma kha u fhelisa zwithithisi zwa vhubindudzi.

Zwi ḁo dovha zwa khwaḁhisa vhuḁifulufheli na u sika mupo u konisaho uri sekithara ya phuraivethe i kone u bindudza

Ri tshi khou ṁhonifha u vhulunga kha sekithara ya phuraivethe, Mabindu a Muvhuso a na mushumo wa ndeme kha mbetshelo ya tshumelo na thundu dza ndeme kha ikononi.

Thandululo ya zwithithisi kha sia ḁa ṁḁisedzo kha sekithara ya fulufulu na vhuendedzi ndi ya ndeme kha thikhedzo ya nyaluwo ya ikononi i re ṁḁha nahone yo khwaḁhaho.

Kha muvhuso nga u angaredza, ri khou engedza mugaganyagwama wo avhelwaho kha themamveledziso u itela u tandulula u kwamea hu si havhuḁi ha mutheo.

Vhukati ha ṁwaha, muvhuso wo ṁanganyisa tshinyalelo kha u fhaṁulula nga huswa na u vusuludzwa ha themamveledziso ine ya vha hone uri zwi ḁo gonya u bva kha R66.7 bilioni nga 2022/23 u ya kha R112.5 bilioni nga 2025/26. Izwi zwi katela dzibada, maburoho, sisteme dza mikumbela ya maḁi na zwifhaṁo zwa muvhuso.

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa

Izwi zwi ita uri tshinyalelo ya ~~ndakanywa tshela 2022~~ the yone tshitenwa tshine tsha aluwa nga u
tāvhanganya kha khethekanyo ya zwa ikonomi.

Nga u vhuedza ha vhubindudzi kha sekithara ya muvhuso, ri do dzhenelela kha u bindudza ha phuraivethe, u khwinisa mbetshelo dza tshumelo ya muvhuso na u fhelisa zwo salelaho murahu; zwine zwa vha u tūtuwedza u vhuedza ha vhubindudzi vhu re n̄tha, nyaluwo na khonadzeo ya u vha hone ha mishumo.

Ri khou dovha hafhu ra dikumedzela kha u khwinisa vhukoni ha muvhuso, pulane na nzudzanyo dza thandela, maitele a u renga na u rengisa, na ndaulo dza kontiraka.

Izwi zwi do tandulula u shumisa masheleni a si manzhi hune ha dzulela u bvelaphanda kha mugaganyagwama une wa vha wo avhelwa themamveledziso, u khwinisa mbuelo kha masheleni o shumiswaho na kushumele kwavhuqi kha u vhulunga.

U thivhela na u fhungudza tshanduko ya kilima

Mulangadzulo, tshanduko ya kilima i khou shandukisa lifhasi, zwi tshi katela na tshiimo tsha ikonomi.

Zwi vhangha khombo kha vhatu vha hashu, themamveledziso na u bveledza zwi tshi katela ndaka ya ndeme u fana na zwijiwa.

Thandululo nga lifhasi dza kilima dzi tea u tanganelana.

U itela u shuma mushumo washu, ri khou khunyeledza nyambedzano kha pfulufhedziso nga International Partner Group u itela Just Energy Transition.

Ntha ha izwo, pulane ya vhubindudzi ine ya tikedza tshanduko kha fulufulu i kha qi bva u tikedzwa nga khabinethe.

Ri do dzhia maga o teaho a u vhona uri tshanduko iyi a i dzhii sia.

MBONALO YA MASHELENI A SHANGO

Mulangadzulo, musi masheleni a muvhuso a tshi khou kokodzwa nga zwikolodo zwi a konda nga maanda u swikelela ndivho dzashu dza u bveledzisa.

Minwaha i swikaho 15, muvhuso wa Afrika Tshipembe wo vha u tshi khou sumbedza thahalelo i re ntha.

Sa zwenezwo, tshikolodo tsha muvhuso tshi khou lavhelelwa u vha ntha ha R4.7 trilioni kha nwaha uno wa muvhalelano, zwi tshi vhambedzwa na R627 bilioni nga 2008/09.

Tshikolodo tshi khou gonya lune mbadelo dzatsho dzi do swika phimotshikati ya R355.2 bilioni nga nwaha kha mutheo wa tshumiso ya masheleni wa vhukati ha nwaha.

Sa zwo no sumbedzwaho, ikonomi ya lifhasi i khou ongolowa, iniflesheni i khou gonya, na

maraga wa masheleni u khou thoma u vha na mutsiko tshothe.

Mvelelo ndi dza uri masheleni a ndatso ya tshikolodo a khou anganyelwa u vha R5.9 bilioni zwine a vha ntha kha 2022/23 u fhira zwe a vha a khou humbulelwa u vha zwone kha mugaganyagwama wa Luhuhu.

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

Tshinwe hafhu, khonadzeo ya u nga vha hone ha ndulamiso kha mutengo muhulwane wa maraga wa zwa masheleni ndi khombo khulwane. Izwi zwi do kwama mbuelo dza masheleni a shango u ya phanda.

Ndi nga mbuno idzi hune maga a kushumele a vhukati ha nwaha a tea u tikedza ndila yo ṭalifhaho ya u shumisa mbekanyamaitele dza masheleni a shango.

Ri tea u tsitsela fhasi muhwalo wa masheleni a ndaulo ya tshikolodo nga u fhungudza ṭhahelero ya nwaha. Izwi zwi ḡo ita uri tshiimo tsha masheleni a muvhuso tshi dzike na u fhungudza khombo kha masheleni a shango.

Vhathomphei, hu khou vha na mvelaphanda kha fhungo ịi. Hu khou lavhelelwa ṭhahelero ya masheleni a shango yo ṭanganyelwaho ya 4.9 phesenthe ya GDP nga 2022/23.

Izwi zwi ḡo tsela fhasi u ya kha 3.2 phesenthe ya 2025/26. Masalela a masheleni a muvhuso a ndeme a 0.7% ya GDP a ḡo kona u swikelelwa nga 2023/24. Izwi zwo ṭavhanya nga nwaha u fhira zwe zwa lavhelelwa kha MTBPS ya 2021.

Zwa zwino ri khou lavhelela hafhu uri tshikolodogute tsha muvhuso tshi vhe kha 71.4 phesenthe ya GDP nga 2022/23 — u ṭavhanya nga minwaha mivhili, na tshiimo tsha fhasi, u fhirisa Tsedzuluso ya Mugaganyagwama wa 2022.

Kha zwiñwe, izwi zwi amba uri ri khou dzinginya uri hu sa vhe na u fhungudzwa ha migaganyagwama une wa ḡo itwa kha mugaganyagawama wa 2023. Zwenezwo, ṭhanganyelo ya kushumisele kwa masheleni a muvhuso i ḡo fhira R2.2 trijioni nahone i ḡo gonya u ya kha R2.5 trijioni nga 2025/26.

Ro lavhelesa kha mbuelo, u bva tshe ha itwa mugaganyagwama wa 2022, u kuvhanganywa ha mbuelo ho fhirisa ndavhelelo, nyanganyelo ya mbuelogute ya muthelo ya 2022/23 yo sedzuluswa u swika kha R83.5 bijioni, u swika kha R1.68 trijioni.

Nyanganyelo ya n̄tha i khou vhangwa nga khwiniso ya u kuvhanganywa ha muthelo wa mbuelo wa dzikhamphani, hu tshi khou ṭanganedzwa mbuelo nnzhi u bva kha sekhithara dza zwa masheleni na dza u bvedza.

Nyanganyelo dza u kuvhanganywa ha mbuelo ya muthelo ine ya vha khwine kha ye ya vha yo lavhelelwa, zwi tshi katela vhukati ha nwaha, zwo konisa uri muvhuso u fhungudze ṭhahelero na

u fhungudza khombo dzi sa fheli na dzine dza vha ntswa.

Zwenezwo, zwi konisa u vhuwedzwa nga zwiḡuku muthelo wa mugaganyagwama wa mihasho kha ndisedzo ya tshumelo, hu sa khou itwa vhuḡikumedzeli ha tshoḡhe vhune ha sa kone u swikelelea.

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Tshipitshi tsha mbuelo ine ya vha khulwane dza tshilwaho tshi do shumiswa nga ndila i tevhelaho:

- U fhungudza thahalelo ya nwaha uno wa muvhalelaho na kha MTEF;
- U engedza kha thandela dza themamveledziso na tshumelo dza muvhuso dza ndeme u fana na pfunzo, mutakalo na zwa vhupholisa;
- U tandulula khombo dza masheleni a shango dze dza wanala nga Luhuhi. Izwi zwi katela mbadelo dza ndaulo ya tshikolodo dzine dza vha ntha kha dzo lavhelelwaho, miholo ya vhashumi vha muvhuso, na u vhuedza kha khombo ya masheleni kha khamphani dza muvhuso.

Arali khombo dzo lavhelesanaho na masheleni a shango dza sa kona u fheliswa, izwi zwi nga kwama lu si lwavhudi tshiimo tsha masheleni a muvhuso na u dífunga ha muvhuso kha u dzikisa tshiimo tsha masheleni a muvhuso.

Ndinganyiselo dza u shumisa masheleni kha n̄waha

Mulangadzulo, ri khou avhela R13 bilioni kha ndinganyiselo ya tshumiso ya masheleni kha n̄waha wa muvhalelano wa 2022/23 kha Mulayotibe wa Ndinganyiselo dza u Avhelwa ha Masheleni.

Ndinganyiselo khuhulwane — R6.3 bilioni, kana 49 phesenthe ya t̄hanganyeloge — i khou avhelwa kha zwiwo, nga maanda midalo ya Lambamai kha zwipiḁa zwo fhambanaho zwa shango.

Dziḁwe ndinganyiselo kha u avhelwa ha ndinganyiselo dzi katela:

- R389 milioni kha maburoho a 24 a mahayani nga kha mbekanyamushumo ya Welisizwe Rural Bridges;
- R500 milioni yo vhetshelwa thungo u itela u thoma thandela ya didzhithala ya Mhasho wa Zwa Muno, ine ya ḁo thola vhaswa vha 10 000 lwa min̄waha miraru (3).
- R118 milioni u itela u shumana na mbadelo dza u pfulusa na u dzudzanya u vusuludzwa ha Phalamennde.

Vhaḁhomphei, nga tshifhinga tsha n̄waha wa muvhalelano wa zwino, nyambedzano dza miholo dzo vha dzi tshi khou bvela phanda kha Khoro ya Nyambedzano ya Muvhuso 'Public Service Coordinating Bargaining Council'. Nga ḁa 30 T̄hangule 2022 muvhuso wo ḁetshedza ḁiga ḁawo ḁa u fhedzisela kha nyambedzano. ḁiga ḁo ḁi katela zwi tevhelaho:

- U bvelaphanda ha masheleni a sa t̄uswi masheleni a u notha kha n̄waha wa muvhalelano wa zwino. Zwine zwa amba phimo ya R1 000 nga mushumi nga n̄wedzi u swika nga T̄hafamuhwe 2023.
- U gonya ha muholo u t̄uswaho masheleni a u notha nga 3% kha vhashumeli vha muvhuso.

Mulangadzulo, ḁiga ḁo ḁo ḁetshedzwaho ḁi dzhiela n̄ḁa dzangalelo ḁa masheleni a shango khathihi na vhashumeli vha muvhuso. U bvela phanda nazwo a si u dzhiela fhasi maitete a nyambedzano ya madzangano a vhashumi. Ri tenda uri nyambedzano yo thusa vhadzheneleli vhoḁhe u swika zwa zwino. Zwenezwo, nyanganyelo ya u shumisa masheleni ine ra khou u i sumbedzisa ḁamusisi i katela masheleni aya.

ḁiga ḁi ḁi ḁo dzheniswa kha sisiteme ya muholo nahone masheleni a ḁe badelwa u bva nga Lambamai 2022.

Mutheo wa kushumisele kwa masheleni

Vhathomphei, mugaganyagwama washu kha miwaha miraru i tevhelaho wo lavhelesa kha u vhuedzedza ndisedzo ya tshumelo na u tea mutheo wa nyaluwo ya ntha.

Tshanduko dza vhukati ha nwaha kha nzudzanyo dza kushumisele kwa masheleni dzi khou tshuwendzwa nga tsheo ya muvhuso ya u isa phanda mundende wa Phungudzo ya Mutsiko nga COVID-19 nga nwaha muthihi, u swika nga la 31 Thafamuhwe 2024.

Mutheo wa masheleni a shango u dovha wa katela nzudzanyo dza ndambedzo ya mbadelo dza u engedzwa ha muholo wa vhashumeli vha muvhuso dza 2022/23, khathihi na kha tsireledzo na vhutsireledzi, vhubindudzi nga kha themamveledziso na ndisedzo ya tshumelo.

Gavhelo la SRD lo thoma nga Shundunthule 2020 sa liga la tshifhinganyana u itela u tandulula thodea dza vathu vho hanganeaho vhukuma vhe vha kwamea nga u valwa ha shango. Lo no engedzedzwa lwa tshifhinga u bva tshitshetsho.

Nyambedzano nga ha vhumatshelo ha gavhelo dzi kha di bvela phanda nahone dzi katela huwe u tea u pfesesa na tsho dza masheleni.

Naho hu na mbetshelo kha mugaganyagwama uyu, ndi khou tama u ombedzela uri u bvela phanda ha tshothe huwe na huwe kana u shandukisa hu do toda nyaluwo ya mbuelo ya tshothe, u fhungudzwa kha kushumisele kwa masheleni kha manwe masia, kana u tanganyiswa ha izwi zwithu zwiwili.

Mulangadzulo, ndi zwone zwine u pfesesa zwa amba zwone: ndinganyiso ya thodea u itela u dzhiela ntha zwiwe kha zwiwe.

Nga u angaredza, kushumisele kwa masheleni nga muvhuso kwo tanganelanaho ku khou lavhelelwa u engedza R2.21 trilioni nga 2022/23 u swika kha R2.48 trilioni nga 2025/26 kha phimo ya nyaluwo ya 4 phesenthe.

Muholo wa tshitshavha, une thanganyeloge ya vha R3.56 trilioni kha minwaha miraru ine ya khou tevhela, kana 59.2 phesenthe ya kushumisele kwa masheleni a si na mbuelo o tanganelanaho, u do dzhia mukovhe muhulwane wa mugaganyagwama wa u thusa mita i shayaho na avho vho hanganeaho tshothe kha tshitshavha.

U avhelwa huhulwanesa ho livhiswa kha pfunzo, mutakalo na sekithara dza mveledziso ya tshitshavha.

Zwiwe hafhu, kha minwaha miraru ine ya khou tevhela, u engedza kushumisele kwa masheleni zwi do dzhielwa ntha u itela u khwinisa vhubindudzi kha themamveledziso na u tutuwedza mugaganyagwama kha tsireledzo na vhutsireledzi na u lwa na vhuada.

Kha zwothe, u shumisa masheleni o tanganelanaho kha thandela dzo khetheaho dza muvhuso, u bva kha R95.1 bilioni nga 2022/23 u ya kha R145.4 bilioni nga 2025/26. Izwi zwi katela u shumisa mabindu a muvhuso.

Ri khou shumisana na Vhatshimbidzi vha Phalamennde u itela u vusuludza na u fhatulula Phalamennde yashu. Kha mutheo wa tshumiso ya masheleni wa vhukati ha nwaha, ro vhetshela thungo masheleni a linganaho a swikaho R 2 bilioni u itela u vusuludza Phalamennde.

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

Khethenyo ya Muthelo na Tshanduko ya Ndambedzo ya Muvhuso wapo

Mulangadzulo, kha n̄waha u ḡaho, ri ḡo shuma na mavundu na mimasipala u itela uri hu vhe na mvelaphanda kha u swikelela kha zwipikwa zwashu zwa mveledziso.

Masipala ndi yone ine ya vhumba tshiimo tsha vhutshilo ha vhatu vhashu. Izwi ndi nga u vhona uri vhatu vha hashu vha na maḁi o kunaho a u nwa, fulufulu, dzinnḁu na vhuthathatshili.

Fhedzi, masipala i re na tshivhalo a i khou shuma zwavhuḁi, i khou ṭangana na khaedu i nga vha ya zwa masheleni kana vhurangaphanḁa vhu si havhuḁi, zwine zwa sumbedza kha u sa kona hayo u ṅetshedza tshumelo.

Nga murahu ha tsedzuluso dza u wanulusa thaidzo dza sisiṭeme ya u fhaṭa vhukoni kha muvhusowapo, Muhasho-wa zwa Gwama ḁa Lushaka u khou konanya vhaḁedzani vhahulwane vhane vha katela Muhasho wa zwa Mavhusele, SALGA na mavundu u itela u ola sisiṭeme dza u fhaṭa vhukoni dzi livhisaho kha ṅila yo ṭanganelanaho na ine ya lavhelesesa kha mvelelo.

Kha miṅwaha miraru ine ya khou tevhela, ri khou dzinginya u avhela 48.4 phesenthe uri i vhe hone u itela u shumisa masheleni a si na nzwalelo kha mihasho ya lushaka, 41.4 phesenthe kha mavundu na 10.1 phesenthe kha muvhuso wapo.

Izwi zwi ḁo konisa mavundu u tikedza muhasho wa pfunzo ya fhasi na tshumelo dza mutakalo, dzibada, dzinnḁu, mveledziso ya tshitshavha na vhulimi.

Ri khou dovha ra inga maṅwe masheleni kha muvhuso wapo u itela u tikedza ṅisedzo ya tshumelo dza ndeme dza mahala kha miṭa i shayaho, hu tshi khou lavheleswa kha mbadelo dzine dza khou gonya dza tshumelo dza ndeme dza mahala, khathihi na mitengo ya maḁi na muḁagasi ine ya khou gonya.

Tsedzuluso ya Mugaganyagwama wa 2023 i ḁo ṅetshedza zwidodombedzwa nga vhuḁalo kha maga aya.

U tandulula Khombo dza Mabindu a Muvhuso

Tshipikara tsha phalamennde, dziṅwe dza khamphani dza muvhuso dzi imelela tshipiḁa tsha ndeme kha mushumo wa zwa ikonomi, nga maanḁa zwa vhuendi, inzhinia na fulufulu.

Khamphani idzi dzi tea u ḁiimisa nahone dzi tea u dzhenelela kha nyaluwo ya ikonomi.

Mashudumavhi, ri khou ṭangana na nyimele ine u nyetḁa ha masheleni ho vhangwaho kha miṅwaha yo fhiraho nga vhurangaphanḁa vhu si havhuḁi na vhuḁa zwi tea u tandululwa.

Zwiṅwe hafhu, hune zwiwo zwi songo lavhelelwaho u fana na miḁalo ya zwenezwino ya tshinyadza themamveledziso na ndaka, zwi vhea ikonomi yoṭhe khomboni.

Zwa zwino, vhuṭamani ha zwa dzibada vhu khou tea u shuma, vhupo ha u dzhena shangoni vhu

Tsh

Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
tea u shuma na thandela dza vha tshiinganiwa. *2022*

Zwenezwo, sa musi ndinganyiselo dza masheleni dzi tshi khou vhudzedzwa tshiimoni dzatsho na avho vhe vha homboka masheleni na u sa shumisa zwavhuḁi masheleni vha tshi khou hweswa vhuḁifhinduleli, zwi tshi katela nga kha sisiḁeme ya vhulamukanyi ha mulayo, a ri koni u ḁinangela fhedzi ri tea u vhona uri tshumelo idzi dza ndeme dzi khou shuma.

Ri khou dzinginya tshumiso ya mbuelo ya muthelo ine ya vha n̄tha kha ye ya vha yo lavhelelwa kha n̄waha uno u fhungudza khombo kha dziñwe dza dziSOE.

Tshiko itshi tshi nga si shumiswe u lambedza u gonya ha mbambedzo sa izwi zwi zwa luthihi fhedzi. U zwi shumisa nga n̄dila iyi a zwi nga alusi t̄hahelero kha masheleni a shango zwi tshi vhambedzwa na nzudzanyo dza vhukati ha n̄waha dzine dza vha hone.

Thikhedzo ya masheleni kha dziSOE i khou lavhelesa kha vhukoni hadzo ha u dzhenelela kha ndavhelelo dza nyaluwo dza tshifhinga tshilapfu.

Zwenezwo, ri khou n̄etshedza Mulayotibe wa u Avhela ho Khetheaho u itela u n̄etshedza dziñwe ndambedzo dza masheleni kha Denel, Transnet na SANRAL. U avhelwa uhu hu ɔo konisa zwiimiswa izwi u dzudzanya kushumele kwa mabindu avho na u vhuedzedza vhukoni hao kha zwa masheleni ha tshifhinga tshilapfu.

Thikhedzo ya masheleni a shango u itela khamphani dza muvhuso zwi kha ɔi vha khaedu kha maga a ndinganyiso ho lavheleswa kha zwithu zwa ndeme zwinzhi zwine zwa vha hone na tshomedzo dzi sa fushi. Ndambedzo kha dziSOE zwa zwino i ɔo n̄etshedzwa hu na milayo yo khwaṅhaho musu hu sa athu u n̄etshedzwa na nga murahu ha ndambedzo iyo. Mikano ya musu hu sa athu u n̄etshedzwa masheleni i amba uri SOE dzi ɔo tea u tevhedza milayo iyi vha sa athu u n̄etshedzwa thikhedzo ya muvhuso hu si nga murahu ha ndambedzo.

U sa tevhedzela milayo zwi amba uri a hu nga vhi na ndambedzo ine ya ɔo itwa.

Transnet i khou n̄etshedzwa R2.9 bilioni u vhona uri zwidimela zwine a zwi khou shuma zwi khou lugiswa. Izwi zwi ɔo khunyeledzwa nga R2.9 bilioni u bva kha ndinganyiselo ya kushumisele kwa masheleni kwa n̄waha u itela u shumana na tshinyalelo yo vhangwaho nga miɔalo ye ya kwama kushumele kha Ethekwini.

Denel i khou n̄etshedzwa R3.4 bilioni u itela u vha tikedza kha mvelaphan̄a yavho ya zwenezwino yo itwaho kha u vhona uri hu na vhudziki kha tshiimiswa.

U avhelwa uhu hu ɔo do vha ha engedzwa nga R1.8 bilioni kha u rengiswa ha ndaka dzi si dza ndeme nahone dzi ɔo vulela thengiso ya mikovhe ine ya ɔo vhuedza R12 bilioni yo imelaho u rengiswa.

SANRAL

Vhaṅhomphei, u thengathenga ha Thandela ya u Khwinisa Bada Khulwane dza Gauteng zwi khou bvelaphan̄a na u vhuedza lu si lwavhuḁi ha u fhaṅwa ha dzibada kha shango.

Ri khou tea u bvela phan̄a kha nyambedzano dze dza vhuya dza vha hone kha miñwaha yo fhiraho ri wane thandululo kha khaedzu iyi.

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

U itela u tandulula nyimele iyi, muvhuso wa vundu wa Gauteng wo tenda u netshedza 30 phesenthe ya u badela tshikolodo tsha SANRAL na nzwalelo dza hone, ngeno muvhuso wa lushaka u tshi do badela 70 phesenthe.

Gauteng i do badela mbadelo dza u lugisa 201 khilomitha na thanganyoni ya dzibada dzi elanaho nazwo nahone huiwe u engedzwa ha dzibada hu do lambedzwa nga themamveledziso ya dzitholo dza ejetiironiki ine ya vha hone kana dzithologeithi dzine dza vha hone, kana tshiko tsha mbuelo tshinwe na tshinwe kha vhupo vhune ha vha vhuifhinduleli havho.

Muvhuso u khou dzinginya u ita mbadelo dza u thoma dza R23.7 bilioni u bva kha masheleni a muvhuso, ane a do badelwa nga fhasi ha milayo yo kwhaṭhisaho tshanḁa.

ESKOM

Ri tshi khou lavhelesa Eskom. Kha minwaha ya fumi yo fhiraho, ro shumisa bilioni dza dzirannda kha u tikedza Eskom, he ha tou vha na khwiniso dzi si gathi kha u fulufhelela ha ndisedzo ya mudagasi kana tshiimo tshavhudi tsha masheleni kha khamphani.

U itela u vhona uri Eskom i na mvelaphanda ya masheleni ya tshifhinga tshilapfu, muvhuso u do dzhia tshipida tshihulwane tsha tshikolodo tsha tshiimiswa tsha R400 bilioni.

Hune u nangiwa ha tshishumiswa tsha u ita tshikolodo tsho teaho na ndila ya u thoma u shumisa u fhungudza mutsiko zwi kha di shumanwa nazwo, vhuhulwane ha hone vhu khou lavhelelwa u vha vhukati ha tshararu kana tshambili tsha tshikolodo tsha zwino tsha Eskom.

U dzhiiwa ha tshikolodo, nga murahu ha musi ho no khunyeledzwa, khathihi na tshanduko zwi do ita uri Eskom i vhe na vhudziki kha zwa masheleni

Mbekanyamushumo iyi i do konisa Eskom u sima vhubindudzi kha vhukoni na masheleni na u vhona uri a i tsha ditika nga u badelelwa zwikolodo nga muvhuso.

Zwa ndemesa, mbekanyamushumo i do katela milayo yo kwhaṭhaho ine ya toḁea kha Eskom na vhaṅwe vhaḁdzani hu sa athu u dzhiiwa na musi hu tshi khou dzhiiwa vhuḁifhinduleli ha tshikolodo.

Milayo iyi i do tandulula khaedu dza tshivhumbeo tsha Eskom nga u langula mbadelo dzayo, u tandulula masheleni o salelaho murahu u badelwa nga mimasipala na nga miḁi ane a tea u badelwa kha tshiimiswa, na u konisa u bvela khagala kha u sa vha na tshidzumbi kha kuvhetshela kwa mitengo.

Nṱha ha izwo, milayo i do divhadzwa nga Mhasho wa Vhufaragwama wa Lushaka wo rangwa phanda nga vha tshedzuliso ya kushumele kwa Eskom vho diimisaho nga vhoṱhe, nga maanda kha kushumele kwa vhubvedzi ha mudagasi.

Zwiṅwe zwiḁodombedzwa nga ha mbekanyamushumo zwi do khunyeledzwa hu tshi tevhedzwa nyambedzano na vhaḁdzani vhoṱhe khathihi na vhaḁkolodisi nahone zwi do divhadzwa kha mugaganyagwama wa 2023.

U ita uri kurengele ku vhe kwa tshizwino

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

Mulangadzulo, ri khou shuma u itela u khwaṭhisa sisiteme dzashu dza u renga khathihi na vhuḍifhinduleli kha zwa masheleni.

Ri khou dovha hafhu ra dzhia maitete a khwinesa kha u renga ndaka na tshumelo, zwi tshi katela zwilinganyo zwa nṭha zwa u sa vha na tshidzumbe kha maitete a dzithendara.

U ita uri zwithu izwo zwi vhe zwa tshizwino zwo livhiswa kha u leludza na u tshanyisa matshimbidzele a thandela dza themamveledziso ya muvhuso, ngeno zwi tshi khou dovha zwa fhungudza tshikhala tsha u homboka na vhuada.

Ri khou lavhelela tshanduko mbili kha malangulele a u renga:

- Ri khou lavhelela u ntschedza Mulayotibe wa zwa u Renga nga Muvhuso – une wa do engedza u bvela khagala, tshirunzi na u tshuwedza tshumiso ya thekhinojodzhi u itela u leludza na u shuma zwavhuqi ha u renga nga muvhuso – kha phalamennde nga Tshafamuhwe 2023.
- Ndaulo dza u Renga ha u Maandafhadza ntswa dza 2022, dzine dza khou imelela Ndaulo dza 2017, dzi do phasiswa nga Lara 2022 dza thoma u shuma nga ja 16 Phando 2023, Ndaulo dzi maandafhadza zwiimiswa zwa muvhuso uri zwi vhe na maanda kha u ta mbekanyamaitele dza u renga ho khetheaho hu tshi khou tevhezwa Mulayo wa Mutheo wa Mbekanyamaitele ya zwa u Renga ha u Maandafhadza.

U Iwa na Vhutshinyi na vhuada

Mathomoni a vhege, Phuresidennde Vho Ramaphosa vho divhadza thandululo dza muvhuso kha themendelo dza Khomishini ya Tshodisiso kha u Dzhenelela ha Vhathu vha Nda Muvhusoni.

Vho sumbedza vhuqikumedzeli ha muvhuso kha “ndima ntswa ya u Iwa na vhuada, u itela mvelaphanda kha u vususuludza tshitshavha tsha hashu.”

Vho dzhiela nzhele tshodea ya muvhuso u vha na “maitelkwao ane a sa vhe na vhuada musi u tshi khou shumela tshodea na dzangalelo ja vhathu.”

Sa zwo sumbedzwaho nga Khomishini, u itela u vhona uri hu na ndisedzo ya tshumelo ri tea u vha khagala kha vhaofisiri vha mbalelano na vhulanguli vhune ha dzhia tsho vhu na fulufhelo kha vhutshutshisi ha vhutshinyi na u dzhia maga a mulayo.

Kha mafhungo aya, ri do khwathisa tsholambalelano na sisiteme dza ndaulo dza u thivhela, u itela u konisa vhalanguli u langula, hu tshi khou dovha ha vhewa ndila dza u vha hwesa vhuqifhinduleli.

Khomishini ya Tshodisiso ya u Dzhenelela ha Vhathu vha Nda Muvhusoni yo ita themendelo dzo livhiswaho kha u khwathiswa ha ndila dza zwiimiswa, mavhusele na u dzhia vhuqifhinduleli.

Zwo itwa na Bain, ri do bvela phanda na u dzhia maga a ndaulo dza ndatso kha dzikhamphani na vhathu vhe vha dzhenelela kha u tshimbidza mafhungo a vhuada na u shuma nga ndila i si

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
yavhuḁi mishumo ya u renga wa kutshileleha tsha 2022*

Mulangadzulo, vhutshinyi ndi thaidzo kha tsireledzo, ikonomi khathihi na fhungo la tshitshavha. Mupo wo tsireledzeaho ndi wa ndeme u itela u dzhenelela ho fhelelaho kha ikonomi na kutshilele kwa vhathu. Izwi zwi ita uri u lwa na vhutshinyi zwi vhe thikho ya ndeme kha u engedza nyaluwo kha ikonomi.

Vhunzhi ha vhathu vha Afrika Tshipembe vha tshila vha na nyofho mahayani avho, mishumoni na kha vhupo ha vhumvumvusi.

U itela u tandulula izwo ri khou avhela hafhu dziñwe tshomedzo kha mmbi dza tsirteledzo u itela u lwa na avho vhane vha shushedza mulalo washu kha lushaka.

Ri do tikedza mapholisa u thola dzikhonstabulu dza 15 000 kha minwaha miraru ine ya khou tevhela.

U thivhela vhufhura/hombokwa ha masheleni nga mmbi i shumanaho na zwa masheleni

Vhathomphei, ri khou ita zwothe zwa ndeme u itela u thivhela vhufhura ha zwa masheleni nga u shumisa Mmbi i Shumanaho na Mafhungo a zwa Masheleni; tshiimiswa tshi vheaho zwilinganyo zwa lifhasi tshine tsha lavhelesa u tevhedzela ha lifhasi ha milayo ya u lwa na zwa u tanzwa tshelede.

Zwa zwino ro no netshedza milayotibe mivhili phalamenndeni, yo livhiswaho kha u tandulula u sa khwatha ha mutheo washu wa zwa mulayo.

Milayotibe i khou lavhelelwa u phasiswa mafheloni a nwaha.

Izwi zwi do vha liga la ndeme lo livhiswaho kha u swikelela themendelo dza 40 dzo itwaho nga Mmbi i Shumanaho na Mafhungo a zwa Masheleni.

Zwi khou dovha zwa todea uri ri thome u shumisa milayo ya u lwa na zwa u tanzwa tshelede na vhuada nga ndila yavhudi.

U vhulunga kha u fatha vhukoni kha zwiimiswa zwashu zwa ndaulo na zwa u kombetshedza zwi khou sumbedza zwi na mbuelo dzavhudi. Izwi zwi katela uri:

- Vhulanguli ha thoqisiso kha Vhulanguli ha Vhutshutshisi ha Lushaka ho nwalisa milandu ya 26, u sumbedzisa uri hu na thoqisio dza 89 nahone vhathu vha 165 vho hweswa mulandu vho divhonadza kotho kha milandu i elanaho na zwa u hambokwa ha

muvhuso.

- Khethekanyo ya u Dzhia Ndaka yo imisa kana u netshedzwa ndaela dza u dzhia dza ndaka dza ndeme ya R12.9 bilioni, na u humisela thanganyeloguete ya R2.9 bilioni kha zwiimiswa zwo kwameaho;

Tsh

*Tshipitshi tsha Tshitatamennde tsha Mugaganyagwama wa
Vhukati ha Nwaha tsha 2022*

- SIU yo vhiga milandu miṅa kha Khothe Khulwane maelana na konṅiraka dza masheleni a linganaho R62.1 bilioni; na
- Ṫhoḁisiso dza SARS dzi bvaho kha mawanwa na vhuṅanzi ha Khomishini zwo livhiswa kha u kuvhanganywa ha R4.8 bilioni kha mithelo i songo badelwaho. Zwa zwino, SARS i khou dzhenelela kha thandela dza 18 dzine dza katela milandu ya 222. 11 ya milandu iyo ndi themendelo dza SARS fhedzi uri dzi i tshimbidze ngeno dza 8 dzo no khunyeledzwa nahone minwe i kha ḁi itwa Ṫhoḁisiso nga hayo.

MTBPS ya 2022 i khou dzinginya u engedzwa ha masheleni kha mugaganyagwama wa Vhulanguli ha Vhutshutshisi ha Lushaka, Khethekanyo ya Thodisiso yo Khetheaho, Senthara dza zwa Vhutsireledzi ha Masheleni na Tshumelo ya Muthelo ya Afrika Tshipembe, u itela u khwinisa vhukoni ha muvhuso u ita thodisiso na u tshutshisa milandu ya zwa masheleni ine ya sumbedza i tshi konḁa.

Zwiḁwe hafhu, Muvhuso u ḁo anḁadza maga a kushumele a thathuvho ya khombo ya lushaka kha u lwa na zwa u tanzwa ha tshelede na ndambedzo dza zwa vhutherorisi.

MAGUMO

Mulangadzulo, kha vha ri ndi khunyeledze nga u dovhoolola zwe nda amba mathomoni: mihumbulo ya dimokirasi yashu i ḁo nḁewa vhutshilo na u khwaḁhiswa nga ikonomi ine ya khou aluwa nahone yo tḁanganelanaho.

Ri nga si thudzele thungo vhushaka vhukati ha dimokirasi na ikonomi, na vhushaka vhukati ha polotiki na u sa lingana.

Ri na mashudu a u vha na mutheo wa mulayo na mbekanyamaitele, une wa tikedzwa nga bono ḁa zwa polotiki, ḁine ḁa ri konisa u shandukisa nyimele dza ikonomi kha vhatu vha hashu na u nḁetshedza pfulufhedziso dza dimokirasi.

MTBPS i ri humbudza nga ha thodḁea ya ndeme u lwela tshanduko ya ikonomi yashu nga nḁila yo khwaḁhaho, ro lavhelesa kha mbofholowo ya vhatu vha hashu.

A ro ngo tea u dzhiela fhasi vhuḁumani vhukati ha Phuresidennde washu wa kale Vho Nelson Mandela na vhanḁwe vharangaphanḁa vhanzhi vhe vha ḁa nga murahu havho, he vha vhu sumbedza vhukati ha ikonomi ine ya khou aluwa, na tshitshavha tshi sa dzhii sia tshi si na tshiḁalula. Ulu lu tou vha lutambo lwa musuku lune lwa tshimbila kha Ndayotewa na Tshitatamennde tshashu tsha Mbekanyamaitele tsha Mugaganyagwama wa Vhukati ha Nwaha. Ri tea u lavhelesesa kha bono ḁa tshipikwa itshi maga a ndinganyiso ane zwa vha nao musi ri tshi khou shuma mishumo yashu.

Mulangadzulo, ndi khou pfa ndi tshi khou livhuwa Phuresidennde na Mufarisaphuresidennde kha thikhedzo yavho na vhurangaphanḁa. Ndi khou livhuwa Mufarisaminisiḁa wa zwa Gwama, tshigwada tsha Vhufaragwama ha Lushaka, tshi rangwaho phanḁa nga Mufarelamulangidzhenerala.

Ndivhuwo hafhu kha Khomishinari wa Tshumelo ya zwa Muthelo ya Afrika Tshipembe na Mulanguli wa Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe.

Kha vha ri ndi dovhe ndi livhuwe vhashumisani na nḁe kha Komiti ya Minisiḁa kha Khoro ya

Mugaganyagwama vhe ra kovhekana muhwalo wa u dzhia tsheo dzi kondaho dze dza vha dzi tshi khou tea u itwa. Hafhu, Komiti dza Phalamennde kha zwa Masheleni na u Kovhekanya, ndi khou livhuwa vhukuma.

Tsha u fhedzisela, ndi khou livhuwa vhatu vhothe Vha Afrika Tshipembe. Ri vha shumela ro newa maanga nga vhone. Ndo livhuwa.